

MŰHELY

FRAZER-IMREGH MONIKA (FORD.)

Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim:

*A szertartásos mágiáról, a vallásról és a babonáról**(Titkos bölcsesség III. könyv, 4–9. fejezet)¹**Titkos bölcsesség**III. könyv, 4. fejezet**A szertartásos mágia két támasza, a vallás és a babona*

Két dolog irányítja a szertartásos mágia minden műveletét, tudniillik a vallás és a babona. A vallás az isteni dolgokon való folytonos szemlélődés, és jámbor tettek révén az Istenhez és az isteni erőkhöz való kötődés, ami által tiszteletteljes szolgálattal számukra méltó tiszteletet mutatunk, és elvégezzük a kultusz megszentelését, és megfelelő módon gyakoroljuk az isteni kultusz szertartásait. Úgyhogy a vallás a külső szentségek és szertartások egyfajta tudománya, aminek révén a belső és szellemi dolgokról mintegy valamiféle jelek által értesülünk. A vallás természettől fogva annyira el van bennünk ültetve, hogy inkább ez különböztet meg minket a többi élőlénytől, mint a gondolkodás.²

Tehát amint fentebb mondtam, akik ezt elhanyagolva pusztán a természeti erőken bíznak, azok gyakran a gonosz démonok prédájául esnek.³ Ezért akik vallásos és szent nevelésben részesültek, sem fát, sem szőlőt nem ültetnek, sem egyéb bármily kis munkába nem fognak az Istenhez intézett fohász nélkül, ahogy a koloszszéiekhez írt levelében int a pogányok doktora, amikor ezt mondja: „Bármit teszten

¹ A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Vittoria PERRONE COMPAGNI (ed.): H. C. Agrippa von Nettesheim: *De occulta philosophia*, Leiden – New York – Köln, Brill, 1992, 409–423. További részletek: FRAZER-IMREGH M. (ford.), „H. C. Agrippa von Nettesheim De occulta philosophiája eddigi magyar fordításainak értékelése és rövid kutatástörténet – Titkos bölcsesség – A világlélek szerepe (részletek a II. könyvből)”, *Magyar Filozófiai Szemle*, LXVIII. évf., 2024/3, kiadás alatt. Uő: „Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim: Titkos bölcsesség, részletek a II. könyvből”, *Új Forrás*, XXXI. évf., 2024/9, 9–13. Uő: „H. C. Agrippa von Nettesheim: Titkos bölcsesség, III. Ajánlás, 1–3. fej.”, *Orpheus Noster*, XVI. évf., 2024/2, 107–115. Uő: „H. C. Agrippa von Nettesheim az emberi lélekről és az ember méltóságáról. Titkos bölcsélet, III. könyv, 37–40. fej.”, *Orpheus Noster*, XVI. évf., 2024/4, 93–99. Uő: „H. C. Agrippa von Nettesheim: Titkos bölcsesség, II. könyv, 31–32. fej.”, *Orpheus Noster*, XVII. évf., 2025/1, 83–87.

² Lactantius: *Isteni tanítások*, VII. 9. 10. Marsilio Ficino: *De christiana religione*, 4. Uő: *Theologia platonica*, XIV. 9.

³ Iamblichos: *De mysteriis Aegyptiorum*, III. 13, 129–130. Agrippa latinul olvasta itt: Marsilio Ficino: *Opera omnia*, Basileae, Heinrich Peter, 1576, 1886. Ficino: *Három könyv az életről*, III. 22.

szóval vagy cselekedettel, mindent az úr Jézus Krisztus nevében tegyék, hálát adva neki és az Atyaistennek őáltala”.⁴ Tehát vallásos erőket hozzáadni az orvosi és matematikai erőkhöz annyira távol esik a bűntől, hogy éppen nem hozzáadni lenne elvetemült gatzett, ezért így szól a *Szenátorok könyvében* Henina rabbi: „Aki a teremtményekből valamit hálaáldás nélkül használ fel, arról az a vélemény, hogy azt mintegy Istentől és az egyháztól ellopva vagy elrabolva bitorolta el.”⁵ Az ilyenről azt írja Salamon: „Aki valamit elrabol az atyjától vagy az anyjától, az a felforgatóval egyenlő”;⁶ az atya ugyanis Isten, az anya pedig az egyház, ahogy írva van: „Vajon nem a te atyád az, akié vagy?”⁷ és másutt: „Hallgasd meg, fiú, az atyád tanítását, és ne hagyd fel anyád törvényével”.⁸ Semmi más nem búsítja jobban Istent, mint ha elhanyagolják, mint ha megvetik; semmi más nincsen jobban a kedvére, mint ha tisztelik, mint ha imádják.⁹

Ezért nem engedte, hogy a teremtmények közül bármi kívül essen a valláson: minden Istent dicsőíti, minden hozzá könyörög. Ahogyan Proklos mondja, himnuszokban együtt énekelnek rendjeihez a vezérek; azonban egyes dolgok természetes, mások érzékelhető, megint mások gondolkodó, újfent mások értelmi módon:¹⁰ minden a maga módján ad hálát az Úrnak a *Három gyermek dala* szerint.¹¹

A vallás rítusai és szertartásai pedig a korok és vidékek változatosságának megfelelően különböznek, és minden egyes vallásban van valami jó, ami magára a teremtető Istenre irányul. És jóllehet Isten egyedül a keresztény vallást helyesli, mindazáltal a többi, az ő tiszteletére alapított kultuszt sem veti el egészen; és ha nem is örök, de legalább időleges jutalommal nem hagyja őket díjazatlanul, vagy legalábbis kevésbé bünteti.¹²

A hitetleneket és teljességgel vallástalanokat azonban mint ellenségeit gyűlöli, villámaival lecsap rájuk és eltörli őket: nagyobb ugyanis az ő istentelenségük, mint azoké, akik hamis és téves vallást követnek. Lactantius a tanúnk rá, hogy egyetlen vallás sem annyira téves, hogy valami bölcsességet ne tartalmazna, amiért is kegyelmet nyerhetnek azok, akik az ember legfőbb szolgálatát, ha nem is végezték el valósággal, de legalább céljukként tűzték ki.¹³ Az igaz valláshoz pedig nem juthat el magától az ember, hacsak nem Isten tanítja meg rá. Úgyhogy minden kultusz, amely idegen az igaz vallástól, babona, és minden tisztelet, amelyet valaki az igaz valláson kívül mutat be istentisztelet gyanánt, szintén babona. Hasonlóképpen az is, amelyet isteni kultuszként mutat be olyannak, akinek nem kellene, vagy úgy,

⁴ Kolosszéiekhez 3:17.

⁵ Talmud 4: *Synbedrin*, XI. 1–2.

⁶ Példabeszédek 28:24.

⁷ 5Mózes 32:6.

⁸ Példabeszédek 1:8.

⁹ Ficino: *De christiana religione*, 4.

¹⁰ Proklos: *De arte hieratica*. Latinul: FICINO (1576): 1928.

¹¹ Dániel 3:52–90.

¹² Ficino: *De christiana religione*, 4.

¹³ Lactantius: *Isteni tanítások*, II. 3. 12.

ahogyan nem kellene.¹⁴ Nagyon kell tehát vigyázni, nehogy esetleg a babona valamely helytelen kultuszával a hatalmas és mindenható Istenen és az alatta levő szent isteni lényeken sérelem essen; ez ugyanis gonosz dolog lenne, és méltatlan a filozófusok számára. Így hát a babonát, jóllehet idegen az igaz vallástól, nem nyilvánítják teljesen vagy egészében rossznak, mert megtűrik a nép körében, és a vallási vezetők is gyakorolják.

Főként azt nevezem babonának, ami hasonló a valláshoz, mivel utánoz valamit a vallásban levő csodákból, szentségekből, rítusokból, előírásokból és hasonlókból, s ezekből nem kis hatalmat szerez. Nagy erőt nyer az azt gyakorló hiszékenységből is; elmondtam ugyanis az első könyvben, hogy mire képes a rendíthetetlen hiszékenység, és a nép körében is közismert. Tehát a babona hiszékenységet igényel, ahogyan a vallás hitet. Hiszen olyan erős lehet a rendíthetetlen hiszékenység, hogy csodákat tesz a hamis vélekedések és cselekvések révén. Bárki ugyanis, aki a saját vallásában akár hamis dolgokat is, de sziklaszilárdul igaznak hisz, szellemét éppen a hiszékenység útján felemeli, mígnem hasonlóvá válik azon szellemekhez, amelyek annak a vallásnak a vezetői és fejedelmei, és olyan dolgok történnek meg, amelyek ésszel vagy a természettel nem megmagyarázhatók.

A hiszékenységben való megingás és a bizalmatlanság minden erőfeszítést meggyengít, nemcsak a babonában, de az igaz vallásban is, és elerőtleníti annak hatását, még a leghatékonyabb próbálkozásokét is.¹⁵ Hogy a babona miként utánozza a vallást, arra a következő példák szolgálhatnak számodra: tudniillik amikor kiátkozzák a férgek és a sáskákat, hogy ne tegyék tönkre a termést; amikor megkeresztelik a harangokat, a képeket és sok hasonló dolgot.

Azonban mivel az ősi mágusok, és akik a régieknél azt a művészetet létrehozták, káldeusok, egyiptomiak, asszírok, perzsák és arabok voltak, akiknek az egész vallása helytelen volt és bálványimádás fertőzte, nagyon kell vigyáznunk, hogy ne engedjük, hogy az ő hibáik a mi katolikus vallásunk elveire rátelepedjenek. Ez ugyanis szentségtörés és átkoznivaló lenne, és én magam is szentségtörő lennék ebben a tudományban, ha titeket nem figyelmeztetnék erre. Tehát valahányszor ilyesmit találtok írásaimban, tudnotok kell, hogy azt más szerzők műveiből mesélem el, és nem az igazság gyanánt adom át számotokra, hanem szemléltetés végett, mert hasonló az igazsághoz, és utánpótlás általi tanítás azokban a dolgokban, amelyek igazak. Az ő tévelygéseikből kell tehát kiszűrni az igazságot, mert bizony mély belátásra, jámbor hitre és nagy szorgalomra van szükségünk, meg olyan bölcseségre, mely minden rosszból képes kinyerni a jót, és képes minden helytelenséget a helyes használathoz módosítani azok számára, akiket irányít; miként erről Augustinus a kerékgyártó példázatát adja, akinek legalább annyira szüksége van a görbe és bonyolult eszközökre, mint az egyenesekre.¹⁶

¹⁴ Aquinói: *Summa theologiae*, 2a 2ae, 92. 1.

¹⁵ Johannes Trithemius: *Epistolae*, ad Joachimum Brandenburgensem. Coloniae, 1567, 114–115.

¹⁶ Francesco Zorzi: *De harmonia mundi totius cantica tria*, Venetiis, 1525, II. 7. 24; ff. 329v–330r. Augustinus: *De genesi contra Manicheos*, I. 16. 186.

*5. fejezet. A vallás három vezérelvéről, amelyek
minket az igazság ösvényére vezetnek*

A vallásnak három vezérelve van, amelyek minket az igazság útjára vezetnek, és amelyek az egész vallást kormányozzák; minden bennük áll: tudniillik a szeretet, a remény és a hit. A szeretet ugyanis, a lélek hordozója, minden dolog között a legkiválóbb, fölülről, az értelmi dolgoktól a földi világba leszállva értelmünket az isteni szépség felé tereli és fordítja,¹⁷ minket is minden cselekvésünkben megőriz, és kívánságainkat teljesíti, könyörgéseinknek erőt adva: ahogyan Homérosnál olvassuk, hogy Apollón Chrysést meghallgatta, amikor hozzá könyörgött, mert nagyon kedves volt számára.¹⁸ Mária Magdalénáról pedig ez olvasható az evangéliumokban: „Sok vétke megbocsátást nyer, mert nagyon szeretett”.¹⁹

A remény viszont folyton azon csüggyve, amire irányul, amikor kétségtelenné és rendíthetetlené válik, táplálja és tökéletesíti a lelket, mindent egyenként a jóba helyezve. A hit pedig a legmagasabb erény, ha nem az emberi előkészületekre, hanem egészében az isteni kinyilatkoztatásra támaszkodik, s az egészen keresztül jár be mindent.²⁰ Mert amikor felülről, az első fényből leszáll, és hozzá közelebb kerül, sokkal nemesebb és kiválóbb, mint a tudomány, a művészetek és a hiszékenység, amelyek a földi dolgokból az első fénytől származva visszatükröződéssel jutnak értelmünkbe.²¹ Végül a hit révén válik az ember olyan valamivé, ami egyenlő az égiekkel, és tőle rendelkezik ugyanolyan hatalommal.²² Ezért mondja Proklos: „Ahogy az a hit, amely hiszékenység, a tudományhoz tartozik, úgy az a hit, amely az igazi hit, a szubsztanciákon túl felette áll minden tudásnak és értelemnek, és minket közvetlenül Istennel köt össze”.²³ A hit ugyanis minden csoda gyökere, pusztán általa (ahogy a platonikusok tanúsítják) eljutunk Istenhez, és isteni védelmet és erőt nyerünk. Eszerint olvassuk, hogy Dániel megmenekült az oroszlánok karmai közül, mert hitt az ő Istenében.²⁴ Krisztus is azt mondta a vér folyásos nőnek: „A te hited mentett meg téged”;²⁵ azoknak meg, akik a szemük világát kérték tőle, így kérdezett rá a hitükre: „Hiszitek-e, hogy visszaadhatom a szemetek világát?”²⁶

Homérosnál Pallas ezekkel a szavakkal vigasztalja Achilleust: „Jöttem, hogy szűnjék haragod, ha hiszel a szavamnak”.²⁷ Ezért írta a költő Linos, hogy el kell hin-

¹⁷ Proklos: *Commentaria in I Platonis Alcibiadem*. Latinul: FICINO (1576): 1910.

¹⁸ Johann Reuchlin: *De verbo mirifico*, Basileae, 1494, II. cr3. 1; b3v. Homéros: *Ilias*, I. 380–381.

¹⁹ Lukács 7:47.

²⁰ Reuchlin (1494): III. fir. Agrippa: *De triplici ratione cognoscendi Deum*, III, 5, in Paola Zambelli (ed.): *Testi umanistici sull' ermetismo*, ed. Eugenio Garin et al., Roma, Bocca, 1955.

²¹ Alvernates: *De fide*, I. 6E.

²² REUCHLIN (1494): I. b2v–b3r.

²³ Pico: *Conclusiones*, „Proclus”, 44. Proklos: *In Platonis thelogiam libri sex*, I. 25.

²⁴ Dániel 6:17–24. REUCHLIN (1494): I. civ.

²⁵ Máté 9:22. Márk 5:34. Lukács 8:48. Zorzi (1525): III. 1. 5.; f. 6r.

²⁶ Máté 9:28.

²⁷ Homéros: *Ilias*, I. 207. Devecseri Gábor fordítását dolgoztam át.

ni mindent, mert Isten számára minden könnyű: számára nincsen lehetetlen, ezért semmi sem hihetetlen.²⁸ Ha tehát hiszünk mindabban, ami a vallásra vonatkozik, szert teszünk azok erejére. Amikor viszont hiányzik a hitünk, semmi csodálatra méltót nem fogunk elérni, hanem a büntetést érdemeljük ki. Ahogy erről Lukácsnál olvassuk a példázatot, a következő szavakkal: „Tehát a körülöttük álló zsidó ördögűzők közül néhányan megpróbálták Jézus nevével kiszólitani a gonosz szellemeket azokból, akikben voltak, így szólván: »Kényszerítelek benneteket Jézussal, akit Pál hirdet.« Erre válaszul a gonosz szellem azt felelte: »Jézust ismerem, és Pálról is tudom, hogy ki, de ti kik vagytok?« És rájuk rontott az az ember, akiben a gonosz démon volt, fölébe kerekedett mindkettőjüknek, és úgy elbánt velük, hogy mezítenül és sebesülésekkel menekültek el abból a házból.”²⁹

*6. fejezet. Hogyan emelkedik fel a lélek az isteni természethez,
és válik csodatevővé*

Következésképp tiszta és isteni értelmünk vallásos szeretetben égve, a reménytől ékesen, a hittől vezetve, az emberi lélek tetőpontján és csúcán magához vonzza az igazságot, és minden halandó és halhatatlan dolog állapotát, elveit, okait, tudományát mintegy az örökkévalóság tükrében szemlélve hirtelen megérti. Innen ered, hogy mi, akik a természetben lettünk megalkotva, megismerhetjük a természetfeletti dolgokat, és megértünk bármely földi dolgot, sőt nemcsak azt, ami van és ami volt, hanem az eljövendőket is, a távoli jövőről pedig folyton jóslatokat kapunk.³⁰

Azonkívül az efféle értelem nemcsak a tudományokban, a művészetekben és a jóslatokban vallhat a magáénak isteni képességet, hanem bármely dolog paranccsal való átalakításában is csodálatos képességre tesz szert.³¹ Innen ered, hogy a természetben megalkotott dolgokat illetően olykor a természetén túlmutató módon képesek vagyunk uralni igen csodálatos, hirtelen és oly nehezen végrehajtható műveleteket,³² amelyeknek a holt lelkek engedelmeskednek, a csillagok összezavarodnak, az elemek szolgálnak.³³

Így az Isten iránt alázatos és e teológiai érényektől emelkedett emberek parancsolnak az elemeknek, elűzik a felhőket, szeleket szítanak, esőket csikarnak ki a felhőkből, betegeket gyógyítanak, halottakat támasztanak fel. Hogy mindez megtörtént a különböző pogány népeknél, arról regélnek a költők, beszámolnak a történetírók. És hogy ez lehetséges, azt megerősíti minden kitűnő filozófus és velük

²⁸ Linos: *Fragmenta*, 2.

²⁹ Apostolok cselekedetei 19:13–16. Az egész bekezdéshez lásd REUCHLIN (1494): I. civ; III. g8r.

³⁰ REUCHLIN (1494): I. b2v, b4r; II. c2r.

³¹ Ficino: *Theologia platonica*, XIII. 4.

³² REUCHLIN (1494): I. b4r.

³³ Apuleius: *Az aranyszámár*, III. 15. 6–7. REUCHLIN (1494): II. c2v.

együtt a teológusok;³⁴ a leghathatósabban pedig a próféták, az apostolok és a többi Istent szolgáló férfi tette ezt nyilvánvalóvá.

Tudni kell tehát, hogy miként az első ok befolyása révén gyakran bizonyos dolgok a köztes okok közreműködése nélkül is megtörténhetnek, úgy pusztán a vallás munkája révén is egyes dolgok létrejöhetnek a természeti dolgok és az égi erők alkalmazása nélkül. Azonban senki sem képes pusztán a vallás révén bármit is végrehajtani, hacsak teljesen értelmivé³⁵ nem válik. Aki viszont egyéb erők társítása nélkül, egyedül a vallás révén működik, ha sokáig végzi e munkálkodását, beolvad az isteni erőbe, és nem tud sokáig élni. Aki pedig a megtisztulást mellőzve közelít ehhez, kihívja maga ellen a törvényt, a gonosz szellemek kezére jut, és azok martaléka lesz.³⁶

*7. fejezet. Az igazi mágus számára szükséges az istenismeret.
Hogyan vélekedtek Istenről a régi mágusok és filozófusok?*

Minthogy minden dolog léte és működése a hatalmas Istentől, mindenek teremtetőjétől függ, ezért a többi isteni létezőnek, akiknek az alkotás és teremtés képessége is megadatott, ugyan nem elsődlegesen, hanem mintegy eszköz gyanánt az első teremtető erejében (ugyanis minden dolog eredete az első ok; ami pedig a másodlagos okokból jön létre, az inkább az elsődleges okból keletkezik, amely a másodlagos okoknak is a létrehozója; ezért ezeket másodlagos isteneknek nevezzük), így tehát szükséges, hogy minden mágus Istent, mindennek az alkotóját, az első okot és a többi istent vagy isteni létezőt, akiket másodlagos okoknak mondunk, megismerjen, és hogy tisztában legyen azzal, hogy mindegyiket a saját minőségének megfelelően milyen kultusszal, milyen tisztelettel, milyen áldozatokkal kell tisztelnie.³⁷ Aki ugyanis miután segítségül hívta az isteneket, őket nem a hozzájuk illő módon tiszteli meg, és nem azt adja számukra, ami nekik megfelelő, nem fogja kieszközölni a jelenlétüket, sem elnyerni tőlük a kívánt hatásokat, miként a zenei összhangban, ahol ha egy húr elpattan, rögtön az egész harmónia megbomlik. Olykor még veszélynek és büntetésnek is kiteszi magát, ahogyan azokról az asszírokról olvasható, akiket Szalmanazár áttelepített Szamáriába: mivel figyelmen kívül hagyták Isten földjének törvényeit, az Úr oroszlánokat küldött ellenük, amelyek elpusztították őket azért, mert Isten földjének rítusát elhanyagolták.³⁸

Most tehát lássuk, hogy egymással egybehangzóan mit gondoltak a régi mágusok és filozófusok Istenről. Azt olvassuk ugyanis, hogy amikor egyszer Nikokreón, Ciprus uralkodója egyszer megkérdezte, hogy ki a legfőbb Isten, Serapis szentélye azt válaszolta neki, hogy azt kell a legnagyobb Istennek tartani, akinek a feje az ég,

³⁴ Ficino: *Theologia platonica*, XIII. 4. Agrippa: *De triplici ratione cognoscendi Deum*, III. 5.

³⁵ *Intellectualis*.

³⁶ Az egész bekezdéshez lásd Pico: *Conclusiones*, *Magicae*, 26; *Cabalisticae*, 12–13.

³⁷ Iamblichos: *De mysteriis*, V. 21–22, 228–231. FICINO (1576): 1898. A következő mondat is innen.

³⁸ 4Királyok (Királyok II.) 17:24–26.

a hasa a tenger, lába a föld, füle maga a levegő, szeme a ragyogó Nap,³⁹ amihez nagyon hasonló dolgot ad elő Orpheus ezekben a sorokban:⁴⁰

Csillagos ég ura fényes Iuppiter, ő a király ott,
elv, eredet s születés meg erő, Isten, ki egyetlen,
mindenen úr. Fenséges teste a lakhelye mindnek:
földnek, hullám árjának, tűznek, levegőnek,
éjnek, nappalnak. Bölcsesség, térbeni kezdet
és a vidám szerelem megfér testén a királynak.
Felpillantva nyakát látod majd ég-Iuppiternek,
és a tekintélyes, magas és nagy tiszteletet kisugárzó
főt, amelyet szökés fűrtökben csillagok ékes
szép sugarának rőt hada díszít, innen a kettős
szarv nyúlik ki, akár a bikáé, színe aranyló.
Egyik a napkelte, s napnyugta a másik...⁴¹

Továbbá:

És a szemében nagy fényével felragyogó Nap,
Phoebus bíbor fényének tűnését váltja a szép Hold.
Éteri elméjében tudja előre, mi lesz majd,
sem zaj, semmi erő, hír nem lesz rejtve előtte,
sem rejtély, behatol mindenhova győztesen, ésszel.
El nem enyésző teste kiterjed végtelenül, s mód
nem köti; széles vállai és keblének az íve
nagy levegő-ég, szárnyai is lám itt a szelekben.
Rajtuk száll mindenhez, gyorsabb északi szélnél.
Földanya ül szent gyomrában, kidagad, teli véle,
mert a hatalmas hegláncoktól messzire nyúl ki,
melyet a zúgó tenger övez szép körben, ahogy kell.
Végül a lába a föld végső küszöbével egyenlő,
talpa alapja világnak, s a szörnyű Tartarus is még,
így ismerjük mind az Olympus nagy vezetőjét.
Ebbe temet bele mindent, földbe le és a talajba,
aztán újra az áldott fénybe emel ki tavasszal.⁴²

Így hát az egész világegyetemet Jupiternek vélik, és főként a világ értelmét, amely önmagában tartalmazva a világot létrehozta azt. Ezért mondja Sophoklés: „Valójá-

³⁹ Crinitus: *De honesta disciplina*, XXIV. 16. Macrobius: *Saturnalia*, I. 20. 16. *Orphicorum fragmenta*, 168. 5–32.

⁴⁰ Ficino: *Epistolae*, XI. FICINO (1576): 934–935.

⁴¹ *Orphicorum fragmenta*, 185, 5–16. Saját fordításom.

⁴² *Orphicorum fragmenta*, 185, 17–32. Saját fordításom.

ban csak egy isten van, aki ezt az eget és a tágas földet alkotta.”⁴³ Euripidész is így ír: „Látod-e a magasságot, aki a végtelen étert és a földet minden irányból karjaival körbeöleli? Zeusnak hidd őt, az Istennek véld őt!”⁴⁴ Ezért dalolja Ennius:

Íme tekints fel a fényes égre, melyet Iuppiterként szólítanak mind.⁴⁵

Tehát az egész világ Jupiter,⁴⁶ ahogy Porphyrios írja, élőlényekből álló élőlény, istenekből álló Isten. Jupiter, ha értelem, amelyből minden dolog létrejön, mert mindent gondolkodással teremt. Emiatt dalolja Orpheus *A szent ígérőt*.⁴⁷

Egy a tökéletes Isten, minden az ő szüleménye,
mindeneket táplál, fölibé száll mindegyikünknek,
őt csak az elme ragadja meg, elme, ki látja,
és a halandónak soha rosszat nem cselekedne,
kívüle nincsen semmi...⁴⁸

És kicsit lentebb:

Ő maga kezdet, a vég és még a közép is egyúttal,
régmúlt jós-papok adták át minékünk e tanítást,
két táblán kapták ők Istentől ezeket mind.⁴⁹

Ugyanabban a himnuszban még így nevezi:

...a világnak
fenséges s egyedül nem múló létrehozóját.⁵⁰

Zoroaster is így határozza meg Istent a *Perzsa dolgok szent történetében*: „Isten benne van mindenben, ami romlást és pusztulást nem szenved, ő az első, nem született, és nem fog soha elpusztulni, nem osztható részekre, saját magához a leginkább hasonló, minden jó kormányosa és szerzője, minden dolog kiváló és előrelátó atyja, a szent igazság világossága, a természet végtelen tökéletessége, annak feltalálója és

⁴³ REUCHLIN (1494): I. b6r; III, f4v. Sophoklés: *Fragmenta*, 1025.

⁴⁴ Euripidész: *Fragmenta*, 941.

⁴⁵ Ennius: *Fragmenta*, 345. A következő szakaszhoz Zoroasterig lásd Ficino: *Epistolae*, XI. FICINO (1576): 934–935.

⁴⁶ Porphyrios: *De cultu simulacrorum*, fr. 3.

⁴⁷ Eusebius Caesarensis: *Praeparatio Evangelica*, ed. K. Mras. Berlin, Akademie Verlag, 1954–1956, III, 9, 3; f. 23v. XIII, 12, 5; f. 129r–v.

⁴⁸ *Orphicorum fragmenta*, 247: 10–16. Saját fordításom.

⁴⁹ *Orphicorum fragmenta*, 247: 35–37. Saját fordításom.

⁵⁰ *Orphicorum fragmenta*, 247: 8–9. Saját fordításom.

bölcsesség.⁵¹ Apuleius *basileios*ként, azaz királyként írja le, aki minden természeti dolog oka, kezdeti elv és eredet, a lélek hatalmas szülője, az élőlények örök üdvözítője, a szaporodás nélküli szülő, akit sem hely, sem idő, sem semmi egyéb nem korlátoz, s ezért kevesek számára elgondolható, senki számára ki nem mondható.⁵² Tehát ezért tanítja Euripidész, hogy a legfőbb Istent Jupiternek [Zeusnak] kell nevezni;⁵³ Orpheus pedig azt dalolta, hogy minden az ő fején át jött a világra, a többi erőt pedig az ő szolgálóinak kell tartani, akik tudniillik Istenen kívül vannak, és tőle külön;⁵⁴ emiatt ezeket a filozófusok Isten szolgálóinak és különálló értelmeknek nevezik.⁵⁵ Úgyhogy azt mondják, egyedül ennek a hatalmas Jupiternek tartozunk vallásos tisztelettel, a többi isteni erőnek viszont nem, hacsak nem őmiatta.⁵⁶

8. fejezet. Miként vélekedtek az ókori filozófusok a Szentháromságról

Augustinus és Porphyrios is beszámol arról, hogy a platonikusok három személyt helyeztek Istenbe, akik közül az elsőt a mindenek atyjának nevezik; a másodikat fiúnak és az első értelemnek hívják,⁵⁷ Macrobius is így mondja;⁵⁸ a harmadikat a világ szellemének, avagy lelkének, amelyet Vergilius platonikus vélemény szerint szellemnek hív, amikor ezt írja:

[...mindent, kezdetben a benső]
lélek táplált és a világszellem, mely előmlött
összevegyülve velük, vitt mozgást nagy tömegükbe.⁵⁹

Isten fiáról, az első értelemről, tudniillik az isteni intellektusról Plótinus és Philón azt tanítja, hogy Istenből, az atyából árad ki, ahogyan a beszélőből a szó, vagy ahogy a gyertyából a fény.⁶⁰ Ezért kaphatja az Isten igéje, szava, világossága nevet is. Az isteni értelem ugyanis, midőn egyedül önmagától, soha meg nem szűnő cselekvésben, bármiféle köztes megismerés vagy változás nélkül megérti a legfőbb jót, létrehozza magában a sarjat és a Fiút, amely telve van értelemmel, telve van a saját képével és a világ ösképpével. Őt János evangélista és Hermés Trismegistos is az Igé-

⁵¹ Pietro Crinito: *De honesta disciplina*, ed. C. Angeleri. Roma, Bocca, 1955, XVI. 2; 325. Zoroaster: *Fragmenta*, O II. EUSEBIUS (1954–1956): I. 10. 52; f. IIv.

⁵² Apuleius: *Védőbeszéd*, LXIV. 5–7.

⁵³ Euripidész: *Fragmenta*, 941.

⁵⁴ *Orphikus himnuszok*, XV. 3.

⁵⁵ ZORZI (1525): I. 6; f. 7v.

⁵⁶ REUCHLIN (1494): I. b6r.

⁵⁷ Augustinus: *Az Isten városáról*, X. 23, 29.

⁵⁸ Macrobius: *Commentarii in Somnium Scipionis*, I. 2. 14–16; I. 6. 8–20; I. 14. 15.

⁵⁹ Vergilius: *Aeneis*, 726–727. Lakatos István fordítása. Platón: *Timaios*, 34b–35b.

⁶⁰ Plótinus: *Enneades*, V. I. 6. Philón: *De agricultura*, 51. EUSEBIUS (1954–1956): VII. 13. 3–5; f. 67v.

nek vagy a Szónak nevezi,⁶¹ Platón az Atyaisten fiának,⁶² Orpheus pedig a Iuppiter fejéből született Pallasnak, azaz bölcsességnek.⁶³ Ez szülőjének, az Istennek magaságos képmása, mégis vele összefüggésben vagy abszolút bensőségben, éppen úgy, mint ahogy a szülött különbözik a szülőtől,⁶⁴ amit az *Ecclesiasticus* így mondott: „Én a Magasságos szájából származom, elsőszülöttként minden teremtmény előtt”.⁶⁵

Hogy ez a fiú egy és azonos az atyával, és lényegében Isten, arról tanúskodik Iamblichos, tudniillik amikor Istent a saját atyjának és fiának nevezi.⁶⁶ Hermés Trismegistos az *Asclepius*ban különböző helyeken beszél Isten fiáról, azt mondja ugyanis: „Isten, az értelem és az atya, egy másik értelmet és teremtet szült magának”,⁶⁷ és másutt: „A monász monaszt szül, és önmagában tükrözi saját ragyogását”.⁶⁸ A *Poimandrész*ban, ahol úgy tűnik, jóslatot mond a kegyelem eljövendő törvényéről és az újjászületés misztériumáról, így szól: „Az újjászületés szerzője Isten fia, az ember, az egy Isten akaratából”,⁶⁹ és Istent mindkét nem termékenységével a legteljesebbnek mondja. Hasonlóképpen az indiai filozófusok azt állítják, hogy a világ egy élőlény, mely részben hímnemű, részben nőnemű. Orpheus is a világ természetét világi Jupiterként hímneműnek és nőneműnek nevezi, és azt állítja, hogy az istenekben mindkét nem megvan.⁷⁰ Ezért *Himnuszai*ban így beszél Minervához: „Férfinak és nőnek jöttél a világra”.⁷¹ Apuleius is a *Világról* írt könyvében az orphikus teológiából ezeket a verssorokat fordította Jupiterről:

Iuppiter egyidejűleg férj s nő, el nem enyésző.⁷²

Vergilius, amikor Venusről beszél, így szól:

így jövök én le, az isten jön vezetőmül...⁷³

Másutt Iunóra vagy Allectóra utalva mondja:

⁶¹ János 1:1. *Corpus Hermeticum*, I. Poimandrész, 6.

⁶² Platón: *Levelek*, VI. 323d.

⁶³ *Orphikus himnuszok*, XXXII. 1; XV. 3.

⁶⁴ Ficino: *De christiana religione*, 13. Pico: *Conclusiones*, „Cabalisticae”, 10. Zorzi (1525): I. 1. 7; f. 8r.

⁶⁵ Jézus, Sirák fia 24:5.

⁶⁶ Iamblichos: *De mysteriis*, VIII. 2–3, 261–264. FICINO (1576): 1903. Ficino: *In Dionysii de divinis nominibus commentarium*, 7. FICINO (1576): 1029.

⁶⁷ *Corpus Hermeticum*, I. Poimandrész, 9; XIII. Hallgatás, 4. XV. Asclepius, 20.

⁶⁸ Hermés Trismegisztos: *Liber XXIV philosophorum*, 1.

⁶⁹ *Corpus Hermeticum*, I. Poimandrész, 6.

⁷⁰ Ficino: *Három könyv az életről*, III. 26. *Orphicorum fragmenta*, 168.

⁷¹ *Orphikus himnuszok*, XXXII. 10. Saját fordításom.

⁷² Apuleius: *A világról*, XXXVII. 371–372. Saját fordításom. *Orphicorum fragmenta*, 21a.

⁷³ Vergilius: *Aeneis*, II. 632. Saját fordításom. Ezen a helyen ugyan valóban hímnem szerepel, Vergilius azonban inkább általánosan beszél az isteni segítségéről.

S hogy ne remegjen a kéz: az az isten is így igazítja...⁷⁴

Tibullus is ezt írja:

Szómmal megsértettem a nagy Venus isteni lényét.⁷⁵

Állítólag Carena népe a Hold férfi istenségét, Lunust csodálatos módon tisztelte. Ebből a roppant termékenységgel teli értelemből jön létre a szerelem, az értelmet a lélekkel összekötve – és annál szélesebben, amennyivel hatalmas méretével hozzá közelebb áll, mint más ivadékok a saját szüleikhez –,⁷⁶ amely a harmadik személy, tudniillik a Szentlélek. Iamblichos is idézi a *Káldeus orákulumokat*, amelyek Istenbe helyezik az atyai hatalmat, az értelmeket az Atyától való kiadásként feltételezik, a tüzes lényegű szeretetről azt mondják, hogy az az Atyából és a fiúból keletkezik, és hogy az Isten.⁷⁷

Ezért olvassuk Plutarchosnál,⁷⁸ hogy a pogányok úgy írták le az Istent, hogy az intellektuális és tüzes szellem, formával nem rendelkezik, hanem bármivé alakul, amivé csak akar, és mindennel egyenlővé teszi magát.⁷⁹ A *Deuteronomiumban* ezt olvashatjuk: „Isten pusztító tűz”;⁸⁰ amiről Zoroaster is azt mondja, hogy minden az egyetlen tűztől született.⁸¹ Az ephesosi Hérakleitos is azt tanította, hogy minden a tűzből született.⁸² Ezért feltételezte az isteni Platón, hogy Isten a tüzes lényekben lakozik,⁸³ amin tudniillik Istenben magában annak kimondhatatlan világosságát értette, körülötte pedig a szeretetet. Homérosnál azt olvassuk, hogy az éter Jupiter birodalma, ahol azt mondja:

Iuppiter, éterben lakozó, ki a fellegek őre.⁸⁴

Ugyanez másutt:

Zeus atya része az ég, felhők közt ül magas égből.⁸⁵

⁷⁴ Vergilius: *Aeneis*, VII. 498. Lakatos István fordítása. Lásd az előző jegyzetet.

⁷⁵ Tibullus: I. 2. 79. Saját fordításom. Ezen a helyen a *magnus* – ’nagy’ melléknév hímnemben áll.

⁷⁶ Ficino: *De christiana religione*, 13. FICINO (1576): 18. ZORZI (1525): I. 1. 7; f. 8r.

⁷⁷ Iamblichos: *De mysteriis*, VIII. 2–3, 261–264.

⁷⁸ Innen a bekezdés végéig lásd REUCHLIN (1494): II. d4v–d5r, d6v; III. f4v.

⁷⁹ Plutarchos: *De placitis philosophorum*, I. 6. 879 C.

⁸⁰ 5Mózes 4:24.

⁸¹ Zoroaster: *Fragmenta*, 10.

⁸² Hérakleitos: *Fragmenta*, A1. 7; A5.

⁸³ Platón: *Timaios*, 40a.

⁸⁴ Homéros: *Iliás*, II. 412. Poliziano latin verziójából saját fordításom.

⁸⁵ Homéros: *Iliás*, XV. 192. Lásd az előző jegyzetet. Saját fordításom.

A latinban *aether* szerepel, ami a görögben az *'aetho'* igéből jön,⁸⁶ ez latinul *ardeo*, azaz 'égni' jelentéssel bír. A latin *aër*, 'levegő' vagy 'szellem', mintegy *aethaër*, vagyis 'égő szellem'. Ezért nevezi Orpheus az éttert *pyriþnonnak*, azaz 'tüzes fuvallatnak'.⁸⁷

Tehát az Atyát, a Fiút és magát a tüzes szerető Szellemet [vagy Lelket] a teológusok három személynek nevezik, akiket Orpheus is fohászaiban ezekkel a szavakkal szólít meg: „Kérlek téged ég, a nagy Isten bölcs alkotása! Kérlek téged, atyának Szava, amelyet elsőként mondott ki, amikor az egész világot megerősítette határozataival.”⁸⁸ Ugyanezt vallja Hésiodos Jupiter, Minerva és Bulé nevei alatt az *Istenek születésében*, amikor Jupiter kettős születését ezekkel a szavakkal írja le:

és elsőnek a lányt, a bagolyszemű Trítogeneiát,
azt, kiben ész meg erő van, az apjával egyenlő,⁸⁹

Amit Orpheus az idézett verssorokban többször is előhoz annak kettős kiáradása miatt: ugyanis Jupitertől és Minervától egyaránt keletkezik.

Augustinus az *Isten városáról* negyedik könyvében számol be arról, hogy a platonikus Porphyrios három személyt feltételezett Istenben:⁹⁰ az elsőt, amelyet mindenek atyjának nevez; a másodikat, amelyet első értelemnek – és amelyet Macrobius a fiúnak mond –; a harmadikat a világ lelkének, amelyet Vergilius Platón véleménye alapján szellemnek nevez, amikor így ír:

[...mindent, kezdetben a benső]
lélek táplált és a világszellem, mely előmlött
összevegyülve velük, vitt mozgást nagy tömegükbe.⁹¹

Tehát ez Isten, ahogy Pál mondja: „akitől minden, akiben minden és aki által minden”;⁹² ugyanis az Atyából, mintegy az első forrásból árad ki minden. A Fiúba pedig mint valami tóba kerül bele minden a saját ideáiban. A Szentlélek által pedig minden kibomlik, és a saját szintjének megfelelő helyre kerül.⁹³

⁸⁶ Görögül: αἶθρ, 'meggyújt', 'ég', 'ragyog'.

⁸⁷ *Orphikus himnuszok*, V. 3. Iustinus martyr: *Cobortatio ad Graecos*, I. 5, 249C–251A. Agrippa Gianfrancesco Pico della Mirandola latin fordítását használta: *Admonitorius gentium liber*. PICO (1572): 327–354.

⁸⁸ *Orphicorum fragmenta*, 299. Iustinus martyr: *Cobortatio ad Graecos*, I. 15. 272B.

⁸⁹ Hésiodos: *Az istenek születése*, 895–896. Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása. Bulé, a 'tanács' nevét 'észnek' fordította.

⁹⁰ Itt a fejezet elején szereplő mondatok ismétlődnek nagyjából, jegyzeteit lásd ott.

⁹¹ Vergilius: *Aeneis*, 726–727. Lakatos István fordítása.

⁹² 1Korinthuszi 8:6.

⁹³ ZORZI (1525): I. 5. 12; f. 93r.

9. fejezet. Mi az igaz hitvallás Istenről és a Szentháromságról?

A katolikus doktorok és a hívő nép úgy határozott, hogy úgy kell tartani és azt kell vallani, hogy az egyedüli igaz Isten egyetlen, teremtetlen, hatalmas, mindenható, örök, Atya, Fiú, Szentlélek, három személye pedig egymással egyformán örök, egyenlő, mindazonáltal lényegében és szubsztanciájában egy, természetében pedig teljességgel egynemű.⁹⁴

Ez a katolikus hit, ez az ortodox vallás, ez a keresztény igazság, hogy egy Istent tisztelünk a háromságban, és háromságot tisztelünk az egységben; és nem keverjük össze a személyeket, sem nem választjuk szét a szubsztanciát. Az Atya öröktől fogva nemzette a Fiút, megadta neki saját szubsztanciáját, és semmit nem tartott vissza abból. A Fiú is, amikor megszületett, magába fogadta a szubsztanciát; mégsem öltötte fel az Atya saját személyét, és az Atya sem vitte át azt a Fiúra: ugyanis mindketten ugyanabból a szubsztanciából vannak, de különböző személyek. A Fiú is, jóllehet egyformán örökkévaló az Atyával, az Atya szubsztanciájából született az idők előtt, mindazonáltal nem kevésbé a Szűz szubsztanciájából született az időben, és a Jézus nevet kapta: tökéletesen Isten, tökéletesen ember, gondolkodó lélekkel és emberi testtel felruházza, akiből semmi emberi nem hiányzik, a bűnt kivéve.

Szükséges tehát, hogy higgyük, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus, Isten fia, Isten és ember: egy személy, két természet. Az idők előtt született az Isten anya nélkül, az időben született az ember apa nélkül egy szűztől, aki a szülés előtt és után is szeplőtelen. Szenvedései után kereszthalált halt, de a kereszten helyreállította az életet, és a halált halállal váltotta meg. Eltemették és leszállt az alvilágba, de az atyák lelkeit kivezette az alvilágból. És feltámadt a saját erénye révén a harmadik napon, felszállt az egekbe, és elküldte gyámolító szellemét. És eljön majd, hogy megítélje az élőket és a holtakat, és eljövételére minden ember feltámad majd a saját testében, és számot adnak majd a tetteikről. Ez az igaz hitvallás, amelyet ha valaki nem hisz, vagy amelyben kételkedik, az idegen az élet reményétől és az örök üdvösségtől.

⁹⁴ Az egész fejezethez lásd REUCHLIN (1494): f6v–f7r, g1r–v.